

DOI: 10.32347/2076-815x.2025.88.94-111

УДК 72.012: 726.01

PhD, доцент Дунаєвський Є.Ю.,
dunaevski.abs@odaba.edu.ua , ORCID: 0000-0003-4053-8000,
Одеська державна академія будівництва та архітектури

МІСТОБУДІВНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ ТА КОМПЛЕКСІВ В СТРУКТУРІ МІСТ ТА СЕЛИЩ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

Дане наукове дослідження розкриває містобудівні особливості розміщення православних храмів та комплексів в структурі населених пунктів та міст. Була сформована важливість містобудівного чинника, який впливає на архітектурно-планувальну організацію, функціональний склад об'єкту та прилеглої ділянки, художньо-стилістичні рішення, інженерно-конструктивні особливості та інші. На базі аналізу досліджених сакральних об'єктів, які збудовані по території всієї України, сформована основна класифікація розміщення православних храмів та комплексів в структурі міста (в історичному ядрі міста, на периферії міста та в центральній частині міста) та розміщення в структурі селища (в ландшафтно-рекреаційній зоні, в планувальній структурі селища). Серед встановлених сорока восьми сценаріїв розташування, було виділено дев'ять, які здобули найбільшого розповсюдження.

Стаття освітлює ряд аспектів, які необхідно враховувати при виборі території під будівництво храмового комплексу. У висновках до статті визначені тенденції та перспективні напрямки розвитку аспектів містобудівного розміщення храмових будівель та комплексів в структурі селища та міста.

Ключові слова: православна архітектура; тенденції розміщення; класифікація сакральних об'єктів; функціональний склад території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сакральна архітектура виступає частим предметом дослідження багатьох науковців, зокрема, розглядаються такі актуальні питання, як: типологічні особливості, архітектурно-планувальна організація, об'ємно-просторові структури, архітектурно-композиційні рішення, художньо-естетичні особливості, та інше. Одним із не характерних та дотичних напрямків дослідження зазвичай виступають містобудівні тенденції та особливості розташування храмів та храмових комплексів. Серед дослідників, які торкалися цього вектору в своїх наукових працях можна виділити: В.В. Куцевича [1], Н.О. Плахотну [2],

Ю.І. Криворучко [3], О.С. Слепцова [4, 5, 6], О.І. Жовкву [7], О.Ю. Водотику [8], К.Т. Голубчак [9], Р.Н. Ліпуга [10], О.В. Міщенко [11] та інші. Здебільшого розглядалися містобудівні особливості, як чинник впливу на архітектуру сакральних споруд, або як ознака в загальній класифікації храмів та інші загальні характеристики.

У своєму дисертаційному дослідженні «Феномен сакрального у розвитку міст та територій (на досвіді України)» Ю.І. Криворучко розкриває сутність прояву сакрального у розвитку та плануванні міст, структури християнського храму; розкриває розроблену модель сакрального об'єкту та відповідних архітектурно-містобудівні рішення. Автор пропонує розміщення сакральних об'єктів на просторово-домінуючих місцях ландшафту, у композиційних центрах, вузлах, на їх перетинах і взаємних накладаннях; відтворення ієрархії семантико-символічних структур сакрального простору, а також ієрархічністю організації сакральних просторів, подій логікою їх побудови та експлуатації в міському середовищі. У своїй роботі, дослідник розглядає додаткові архітектурно-містобудівні принципи, які вирішують наступні питання: домінантності сакрального у розбудові поселення; структурності, ієрархічності; синкретизму сакрального; розробку та формування засобів ідентифікації сакральних об'єктів у міському середовищі [3].

Фундаментальне дослідження О.С. Слепцова «Архитектура Православного храма: От замысла к воплощению», на підставі накопиченого власного досвіду проєктування та будівництва сакральних споруд, розкриває проблематику особливостей містобудівного розміщення. В праці подається класифікація розміщення православних храмів та комплексів в структурі міської забудови; розглядається перелік функціональних зон, які необхідні для забезпечення повноцінного функціонування споруд. На базі запроєктованих храмів було подано аналіз схем генеральних планів за параметрами площі, детальної експлікації розміщених елементів та функціонального зонування ділянки генерального плану [4].

У статті О.В. Міщенко «Сакральний ландшафт: зміст і функції» розглянута проблематика досліджень сакрального ландшафту з точки зору еколого-географічних особливостей. В дослідженні сформовані поняття «сакрального ландшафту» визначені його особливості, функції, характеристики а також виокремлені індивідуальний, локальний, регіональний, національний та глобальний рівні сакрального ландшафту [11].

Цікавою є стаття «Analysis of the sacral-touristic potential of south Ukraine», яка розкриває питання сакрально-туристичного потенціалу південної України. Авторами наукової статті встановлюється ряд критеріїв за якими було проведено аналіз сакрально-туристичного потенціалу існуючих храмів і

храмових комплексів та, було встановлено, що такі містобудівні критерії як: доступне розташування, розміщення в близькості до сакральних святинь, розташування на території паломницьких установ та наявність розвиненої ландшафтно-рекреаційної системи – значно підсилюють потенціал об'єктів [12].

Автором статті була досліджена тематика сакрального ландшафту, його значення в структурі православних храмів та комплексів. Розкрито символічне тлумачення багатьох основних елементів ландшафтних формоутворень, а також запропоновані авторські моделі вираження православних символів Чотирнадцяти станцій Ісуса Христа в ландшафтно-рекреаційному оснащенні території сакральних споруд та комплексів [13].

Метою публікації є проаналізувати тенденції розміщення православних храмів та комплексів в структурі міст та селищ; виявити основні принципові схеми розташування на базі аналізу збудованих сакральних об'єктів. Розглянути тенденції та фактори, які значним чином впливають на розміщення храмових споруд. Розкрити взаємопов'язаність між розміщенням, місткістю, функціонально-планувальним рішенням та прийомами композиційних рішень сакрального ядра. Надати рекомендації щодо функціональної організації території храмового комплексу.

Основна частина. Містобудівний чинник відіграє важливу роль у формуванні архітектурних об'єктів будь-якої типологічної одиниці. Безпосереднього впливу зазнають: архітектурно-планувальна організація, функціональний склад об'єкту та прилеглої ділянки, художньо-стилістичні рішення, інженерно-конструктивні особливості та інші.

Сакральні споруди являються типологічною одиницею, на яку містобудівні особливості особливо активно впливають, адже храми та комплекси мають високе контекстне сприйняття. Враховуючи важливість цього аспекту, підхід до вибору місця під проєктування нового сакрального об'єкту складний та багаторівневий етап, проте, в сучасному храмобудуванні панує концепція «вільного» або «доступного місця», що спонукає підлаштовуватися під містобудівну ситуацію за рахунок якості та гармонійності кінцевого результату.

В період розвитку та росту багатьох українських міст, відомий факт атеїстичного направлення радянської влади позбавив розвитку нових сакральних споруд та спричинив відсутність впровадження православного зодчества в структуру оновлених генеральних планів міст та населених пунктів. Такий підхід привів до системних помилок в розміщенні сакральних споруд, та спричинив ряд наступних негативних містобудівних тенденцій: складність подальшого розвитку території храмового комплексу; відсутність розрахункових показників кількості парафіяльних храмів та їх комплексів до

формування генеральних планів міст; для зведення храмової будівлі переважно виділяються ділянки у житловій зоні, що не дозволяє створити збалансовану систему; пішохідна доступність храмових комплексів не враховується; при виборі місця будівництва сакральної споруди не завжди враховується потреба забезпечення зручної транспортної доступності та інші.

На основі ґрунтового аналізу досліджених храмів та храмових комплексів, автором було створено класифікацію за розташуванням сакральних споруд. Загальна класифікація подається двома блоками: розміщення православних храмів та комплексів в структурі міста (в історичному ядрі міста, на периферії міста та в центральній частині міста) та розміщення в структурі селища, села (в ландшафтно-рекреаційній зоні, в планувальній структурі селища), що відображається в табл. 1 та табл. 2

Таблиця 1.

**Класифікація православних храмів та храмових комплексів за
ознакою розміщення в структурі міста**

Тип розміщення православних храмів та комплексів в структурі міста			
Сценарій розміщення православних храмів та комплексів	1	2	3
	В ІСТОРИЧНОМУ ЯДРІ МІСТА	НА ПЕРИФЕРІЇ МІСТА	В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ МІСТА
	В центральній частині міста	На відкритому місці (фактор «Пам'яті місця»)	В планувальній структурі житлового району
	В структурі монастирського комплексу	На території спеціальних зон (військові містечка)	В структурі паркової зони (на межі з вулицею)
	На набережній водоймища, озера або річки	У парковій зоні, яка примикає до рекреаційної	В структурі паркової зони (у глибині парку)
	На площі	В парковій зоні	Біля магістральних і транспортних вузлів
	В структурі паркової зони (у глибині парку)	При в'їзді (виїзді) у місто	На території виробничого комплексу
	На території річкових або морських терміналів	На території національного природного парку	В структурі медичного комплексу
	На території історико-археологічної пам'ятки	На перехресті доріг	На території навчального закладу
	На території єпархіального управління	Вздовж магістралі	На площі
	У складі навчально-виховного комплексу	-	Локально
	В ландшафтно-рекреаційній зоні, на березі річки, водоймища або озера	-	В планувальній структурі житлового району на набережній водоймища, озера або річки
	На території залізно-дорожнього вокзалу	-	В спеціальних зонах («місцях пам'яті загиблих»)
	На території спеціальних зон (військові містечка)	-	В рекреаційній зоні на березі водоймища/річки

	1	2	3
	В ландшафтно-рекреаційній зоні	-	На території спеціальних установ (у складі пенітенціарних установ)
	У складі паломницько-туристичних та реколекційних комплексів	-	Інтегровано в структуру освітнього закладу
	-	-	На території меморіального комплексу в парковій зоні
	-	-	На території медичного закладу

Таблиця 2.

Класифікація православних храмів та храмових комплексів за ознакою розміщення в структурі села/селища

Тип розміщення православних храмів та комплексів в структурі села/селища		
Сценарій розміщення православних храмів та комплексів	В ПЛАНУВАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ СЕЛИЩА	В ЛАНДШАФТНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ СЕЛИЩА
	На околиці селища	На території спеціальних зон (військових містечках)
	В структурі адміністративно-громадського центру селища	В структурі храмового комплексу (у глибині парку, яка примикає до рекреаційної)
	У складі культурно-етнографічних музейних комплексів	Вздовж магістралі
	В центральній частині селища на березі водоймища	На території національного природного парку
	В структурі монастирського комплексу на околиці селища	На відкритому місці; фактор «пам'ятні місця»
	У складі паломницько-туристичних та реколекційних комплексів	При в'їзді (виїзді) у село, селище

Розташування впливає на архітектурно-планувальну, архітектурно-просторову та містобудівну структури формування православних комплексів. Згідно з аналізом класифікаційного поділу православних комплексів у структурі населеного пункту та його менших частин, спостерігається вплив: на кількісний розрахунок місткості й площі головного храму комплексу та номенклатури приміщень допоміжного характеру; комунікаційні (пішохідні та автомобільні) вузли; функціонально-композиційне призначення комплексу; сферу обслуговування релігійних потреб мешканців району і т.п.

Тенденції вітчизняного храмовбудування та їх комплексів спрямовані на те, що у малих та середніх містах зосереджуються переважно малі храмові комплекси (50-250 уквітнних (далі – уквіт.), 150-350 м²) із вузьким функціональним навантаженням, а стилістичне, архітектурно-планувальне та

архітектурно-просторове вирішення яких залежить від існуючої містобудівельної ситуації.

У центральній частині та на периферії міста найбільш розповсюджений характер розміщення храмових комплексів малої та середньої (300-750 укл., 300-850 м²) місткості зосереджуються: у складі багатофункціональних комплексів громадського призначення (окремо збудовані, прибудовані або вбудовані); в парковій зоні, на вільних площах, в структурі квартальної забудови; пішохідний променад вздовж берега або причалу річки, озера, моря; також може бути у складі річкових та морських терміналів. Рідше всього зустрічаються окремо виділенні місця під проєктування сакральних споруд, звісно, якщо заздалегідь не передбачається будівництво церкви під час розробки комплексної забудови.

На периферії можливе розміщення малих, середніх та великих (800-1500 укл., 1300-6500 м²) храмових комплексів. Можливість відведення більшої території сприяє розвитку великих комплексів із багатофункціональним спрямуванням а також не обмеженими варіативними можливостями архітектурно-планувальних та конструктивно-інженерних рішень [14].

Більш гнучкий характер проєктування та будівництва храмових комплексів спостерігається у приміських зонах, в селищах або житлових районах, де найчастіше розміщують малі та середні храмові комплекси. Селищні та заміські ландшафтно-рекреаційні зони дають значно більше можливостей і рішень для архітекторів при проєктуванні парафіяльних та інших комплексів релігійного призначення. Сакральні будівлі в таких місцевостях мають розвинену функціональну систему, широкий паломницько-реколекційний характер, дозвіллєві зони, духовно-просвітницькі функції; виразні архітектурно-просторі рішення, особливо на фоні нейтральної багатоповерхової забудови. Тому, в ландшафтно-рекреаційній структурі села/селища можуть розміщуватися всі типи храмового комплексу – малий, середній, великий та надвеликий (біля 2000 укл., 9000 – 75400 м²) [14].

Окрім розміщення в житловій структурі, в останні роки розвитку набувають сакральні будівлі в структурі меморіальних зон, військових частин, у складі пенітенціарних установ; аеропортів, річкових та морських терміналів; в структурі торгово-розважальних комплексів; спеціальних зон (військові містечка, санітарно-захисні зони, місця масового захоронення людей); курортно-туристичних зонах; зони земель сільськогосподарських підприємств. Території активного розвитку і перетворення, а також, зони промислово-селищного поясу, що підлягають реконструкції та виступають плацдармом сучасних перетворень й інноваційних підходів щодо духовно-просвітницького впровадження у релігійне виховання громадян.

Розгалужена система загальної класифікації, яка надана в таб. 1, таб. 2, наочно демонструє високу варіативність обраних місць під проектування сакральних споруд, що підтверджує відсутність заздалегідь відведених місць та логічної системи вибору ділянки. Автором статті були відібрані найбільш розповсюджені сценарії розміщення храмових споруд, серед чисельних досліджених об'єктів. На рис. 1, 2, 3 зображені принципи 3D-схеми та ряд відповідних збудованих об'єктів. Розглянемо детальніше переваги та перспективи отриманої виборки.

Одним із розповсюджених типів розташування можна виділити в структурі паркової зони. Даний тип озеленення міста загального користування слугує перспективним та актуальним місцем для проектування православного храму та комплексу (рис. 1). Проаналізовані випадки можна поділити на три умовні сценарії: розміщення в парковій зоні, яка примикає до ландшафтно-рекреаційної території; в структурі паркової зони, яка розміщена в житловому районі на периферії міста; та, в структурі паркової зони, яка розміщена в історичному ядрі або центральній частині міста. Серед переваг та перспектив таких сценаріїв розміщення можна відзначити наближеність до природи, яка сприяє створенню відповідної духовної атмосфери для яскравішого вираження сакральності православного комплексу; можливість створити акцент архітектурно-просторове рішення; застосувати прийом вираження сакрального сенсу в ландшафтно-рекреаційних рішеннях; можливість створити новий центр тяжіння та використовувати розширений функціональний склад, для активного залучення різних груп відвідувачів.

Серед головних недоліків зазначимо ймовірність вирубки частини зеленого насадження, при відсутності вільної ділянки. Така ситуація може слугувати причиною для конфліктної ситуації із місцевими мешканцями, як наприклад при зведенні храмового комплексу на честь Св. Жон-Мироносиць в м. Харкові (архітектор – Чечельницький П.Г.), який за проектом розміщувався в глибині існуючого скверу та передбачав вирубку чималої кількості дерев, що спровокувало обурення частини мешканців. При використанні існуючої вільної ділянки, або заздалегідь передбаченої вільної ділянки, при закладанні нового району, такого негативного фактору можна уникнути [15].

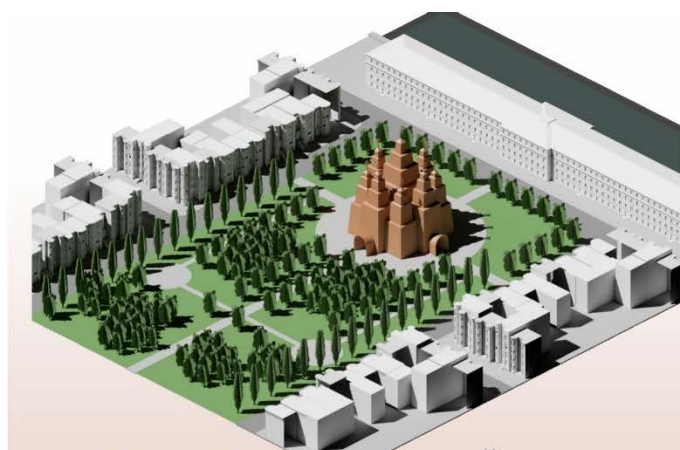
Розміщення сакральної споруди у складеній забудові центральних зон міста та в нових житлових районах в периферійній зоні міста, також є одним із найбільш застосовуваних містобудівних сценаріїв. Враховуючи існуючу забудову, місце під проектування виділяється, здебільшого, шляхом ущільнення, що призводить до складнощів на усіх етапах проектування та будівництва, і, як наслідок, експлуатації подальшої (рис. 2).

1. ПАРКОВА зона, яка примикає до рекреаційної

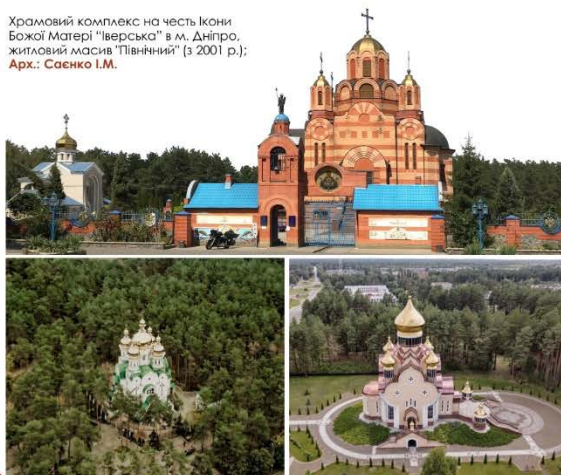
2. В СТРУКТУРІ ПАРКОВОЇ зони, житлового району периферії міста

3. В СТРУКТУРІ ПАРКОВОЇ зони, історичне ядро, центральна частина міста

Рис. 1. Принципові 3D схеми найбільш вживаних типів розміщення сакральних об'єктів.
(Джерело: розроблено автором)

Храмовий комплекс на честь Ікони
Божої Матері "Іверська" в м. Дніпро,
житловий масив "Північний" (з 2001 р.);
Арх.: Саєнко І.М.

Храмовий комплекс на честь Свм. Адріана
та Наталії в м. Київ (2003 р.)
Арх.: Занько Г.Д.

Храмовий комплекс на честь
Св. Пророка Божого Іллі
в м. Славутич Київської обл. (2016 р.);
Арх.: Селецьов О.С.

Храмовий комплекс на честь Св.
Благовірної Матрони Московської
в м. Харків (з 2010 р.);
Арх.: Чечельницький П.Г.

Храм святителя Луки Кримського в м. Київ
Арх.: Калиновський О.О.

Храмовий комплекс на честь Св.
Архангела Михаїла (у Дарниці)
в м. Київ (з 1998 р.);
Арх.: при участі Яблонського Д.М.

Парафіліяльна церква на честь
Преображення Господнього в м. Київ (2002 р.);
Арх.: Бабушкін С.В.

Храмовий комплекс на честь Св.
Жон-Мироносиць
в м. Харків (2015 р.);
Арх.: Чечельницький П.Г.

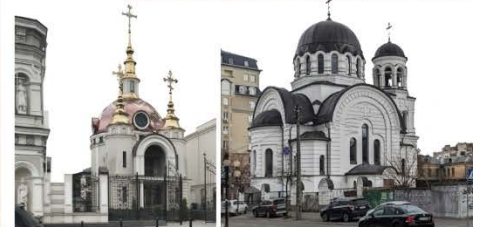
Храм-пам'ятник на честь Св. Андрія
Первозваного на "Дніпровському узвозі" у
складі київського Дендропарку
в м. Київ. (2006 р.)
Арх.: Жарков М.А.

4. В ЦЕНТРАЛЬНІЙ зоні МІСТА, історичне ядро, центральна частина міста

Храмовий комплекс на честь
Різдва Христово
"на Оболоні" в м. Київ, (2007 р.);
Арх.: Ісак В.М.

Парафімьона церква на честь ікони
Богородиці "Знаменна Радість" у
ПЦУ в м. Дніпро (2017 р.);
Арх.: Пласконос О.Т.

Храмовий комплекс на честь Преображення
Господнього на території комплексу
саєрмани Бувальні Подільської Лаври в м.
Київ, Тернопільська обл. (2011 р.)
Арх.: Новгородов В.Є.

Храмовий комплекс на честь Преображення Господнього в
структурі Свято-Борисо-Глібського жіночого монастиря в с. Водяне,
Зміївський р-н, Харківська обл. (з 2011)
Арх.: Салпцов О.С.

5. У СКЛАДІ ПАЛОМНИЦЬКО-ТУРИСТИЧНИХ ТА РЕКОЛЕКЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ

Храмовий комплекс
на честь ікони
Животворящої
Джерело в м. Київ
Арх.: Салпцов О.С.

Храмовий комплекс
на честь ікони
Пресвятої Богородиці
"Скоропослушниця" в
м. Київ (з 2015 р.).

Храмовий комплекс
на честь Різдва
Христового "на
Березняках"
в м. Київ (з 1998 р.);
Арх.: при участі
Яблонського Д.М.

6. У СКЛАДІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПЛАНУВАЛЬНОГО ЖИТЛОВОГО РАЙОНУ МІСТА

Рис. 2. Принципові 3D схеми найбільш вживаних типів розміщення сакральних об'єктів.
(Джерело: розроблено автором)

Серед переваг локації в забудові центральної зони міста та в межах житлового комплексу/району, можна виділити пішохідну близькість в своєму радіусі обслуговування, тенденцію введення додаткових функцій для забезпечення локаційної групи відвідувачів, можливість працювати в контексті існуючої забудови. Проте, даний тип розміщення призводить до принципових складнощів: неможливість створити розвинену території генерального плану, яка відіграє важливу роль у функціонуванні храму; обмеженість у виборі архітектурно-планувальних та об'ємно-просторових рішень; безпосередня близькість до житлових будинків створює примусовий «ефект присутності» для мешканців, які не є вірянами, або є вірянами іншої конфесії; складність забезпечити первинним обслуговуванням як житлові будівлі, так і сакральну.

На думку автора одним із перспективних напрямків є локація саме у складі нового житлового району/комплексу. В сучасній практиці, при проєктуванні нового житлового району або комплексу, часто закладається місце під розміщення школи та/або дитячого садка, такий самий принцип необхідно застосовувати і для відведення місця під храмовий комплекс. Застосування такого підходу дозволяє створити комфортну буферну зону; сформувати необхідний перелік додаткових функцій, які будуть забезпечувати багатофункціональність комплексу, із врахуванням потреб населення; створити цікаве сучасне архітектурно-образне рішення та комплексно вирішити питання обраної ділянки. Враховуючи всі переваги, такий підхід досі не став популярним, в ході попередніх досліджень автор проводив ряд інтерв'ю із архітекторами, які проєктують храми та храмові комплекси, у відповіді на це запитання, архітектори, здебільшого, посилалися на неготовність сучасних девелоперів та забудовників інвестувати проєкти із такими пропозиціями, посилаючись на вартість будівництва.

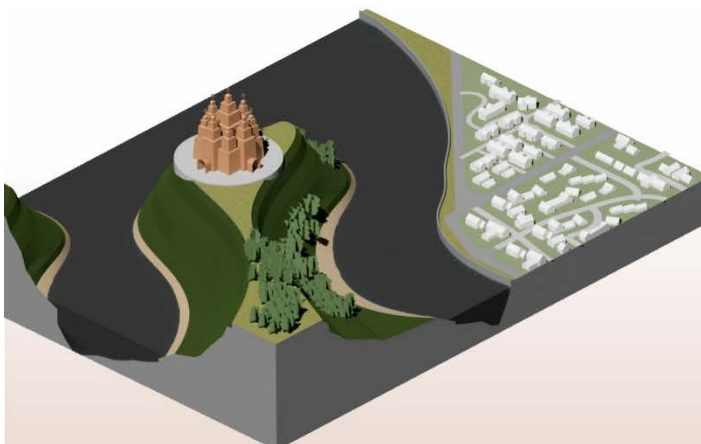
Вдалим прикладом комплексного вирішення такої проблеми можна вважати конкурс концептуальної пропозиції житлового кварталу і храмового комплексу Собору Св.вмч Георгія Переможця у місті Рівне [16], [17] (рис. 3).

Рис. 3. Візуалізації проєкту, який посів перше місце. Розробники: Aranchii Architects [16]

7. В СТРУКТУРІ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ

8. ЛАНДШАФТНО-РЕКРЕАЦІЙНА ЗОНА В СТРУКТУРІ СЕЛИЩА

9. В СТРУКТУРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ГРОМАДСЬКОГО ЦЕНТРУ СЕЛИЩА

Храмовий комплекс на честь Св. Апостола і Євангеліста Іоанна Богослова у складі "МАШО" в м. Одеса. (2020 р.).

Парафіяльна церква на честь Свм. Юрія Переможця на території Східного оперативно-територіального управління Національної гвардії України в м. Харків. (2021 р.).
Арх.: Спасів Ю.

Парафіяльна церква на честь Св. Вмц. Тетяни при Національному університеті "Одеська юридична академія" в м. Одеса (2006 р.).
Арх.: Глазирін В.А.

Надбрамний храм на честь Іверської ікони Божої Матері на території "Глинської Пустині" в с. Сосновка. Глухівський р-ну Сумської обл.
Арх.: Биков В.Б.

Храмово-етнографічний музейний комплекс на честь Свм. Дмитрія Солунського ойхориске селов в с. Бурово, Києво-Святошинського р-ну, Київської обл. (2009 р.).
Арх.: Слесцов О.С.

Храмовий комплекс на честь Св. Євгенія з ландшафтним парком "Бухи" та мінізоопарком в с. Букі, Свірського р-ну, Київська обл. (2004 р.).
Арх.: Бабін Ю.І., Рейтерович Ю.

Храмовий комплекс на честь Покрови Пресвятої Богородиці в с. Орлівщина, Новомишлянський р-ну, Дніпропетровської обл. (1998 р.).
Арх.: Філатов В.Г.

Храмовий комплекс на честь Покрови Пресвятої Богородиці в Самарському районі м. Дніпро (з 2005 р.).

Рис. 4. Принципові 3D схеми найбільш вживаних типів розміщення сакральних об'єктів.
(Джерело: розроблено автором)

На думку автора в таких містобудівних ситуаціях не варто наполягати на архітектурно-художній домінантності сакрального ядра. Основною задачею, при розміщенні в нових житлових районах, має бути саме забезпечення високої функціональної варіативності. Такий підхід слугує своєрідним викликом для пошуку оновлених трансформованих, інтеграційних типів в планувальних та об'ємно-просторових рішеннях, де поєднання класичного функціонального сакрального базису поєднується із соціально-громадськими вимогами, формуючи новий образ багатофункціональності (рис. 4).

В ході викладу попереднього матеріалу дослідження, можна побачити, що храмовий комплекс є важливою багатофункціональною соціально-демографічною інституцією, яка потребує ретельного підходу щодо вибору території під його проєктування та розташування у планувальній структурі населеного пункту та в загальній мережі даних типологічних одиниць.

Специфіка вибору місця саме для храмового комплексу складається у виборі ділянки, яка у першу чергу, має можливість подальшого розвитку, у відповідності до змін в суспільстві, та можливості нарощування нових необхідних функцій у своїй структурі та відповідних розширень, у вигляді нових блоків, приміщень, майданчиків та територій.

Аналіз існуючих храмів та храмових комплексів дав можливість зрозуміти ряд аспектів, які необхідно враховувати при виборі території під будівництво храмового комплексу, розглянемо їх детальніше:

- Функціонально-планувальний склад – конкретно вказує місцевість в якій той чи інший функціональний набір є необхідним та раціонально обґрунтованим, з огляду на населення тієї чи іншої місцевості.
- Функціональна організація території майбутнього комплексу (базового, розширеного або максимального складу) – наприклад розміщення храмового комплексу із базовим складом території доцільне в історичному ядрі, центрі та на периферії населеного пункту, а із розширеним – на периферії та в ландшафтно-рекреаційних структурах.
- Ландшафтно-сакральний аспект – при необхідності забезпечення певних сакрально-ландшафтних акцентів необхідна наявність природніх водоймищ, активного рельєфу, чи близькості до певного святого місця, що в свою чергу, складає перелік умов, забезпечення яких допоможе досягти результату [13], [18, с.42-53], [19].
- Соціально-демографічний аспект – діє при необхідності розташувати храмові споруди на території вузько специфічних закладів (навчальних, медичних, транспортних, пенітенціарних закладах да інших).
- Художньо-естетичний аспект – впливає на храмовий комплекс та потребою незвичного місця під проєктування (на схилі, врізаним у скелю, на

острові або винесеним у воду), що забезпечує неповторне архітектурно-художнє та конструктивно-інженерне рішення.

– Конструктивно-технологічний аспект – при необхідності пошуку не стандартного, уніфікованого рішення конструктивної схеми, яка забезпечить безпечне функціонування об'єкту після зведення з урахуванням специфічних геодезичних характеристик обраної локації.

– Інженерно-інноваційний аспект – можливість впровадити екологічно-активні та енергозберігаючі технології, наприклад, місце під встановлення теплового насосу для опалення об'єкту, можливість розміщення елементів благоустрою із сонячними панелями, використання тактичної плитки та інше.

Специфіка храмовбудування, насамперед, відзначається постійно змінюваною комбінацією елементів, які вступають в синтез один з одним, на перетині яких формується ряд оптимальних рішень для даної ситуації. На рисунку 5 відображено матрицю основних взаємопов'язаних параметрів сучасного храмового комплексу із його містобудівною ситуацією (рис. 5).

Кожний із параметрів в тій, чи іншій мірі формує ряд вимог до підбору ділянки майбутньої сакральної споруди. Проаналізувавши велику частину сучасного українського доробку збудованих та запроектованих храмів і комплексів можна зробити висновок, що:

– в історичному ядрі міста, здебільшого розташовуються храми малої місткості, із базовим функціонально-планувальним складом, які можуть бути вбудованої, блокованої та вбудовано-прибудованої об'ємно-просторової схеми;

– в центральній частині міста, здебільшого розташовуються храмові комплекси малої та середньої місткості, із базовим функціонально-планувальним складом; серед об'ємно-просторових схем зустрічаються вбудований і блокований тип, рідше – павільйонний;

– на периферії міст, збільшуються варіативність параметру місткості, яка відображається у розповсюдженню використанні малої, середньої й великої місткості; серед функціонального складу використовується розширений склад та павільйонна об'ємно-просторова схема;

– в планувальній структурі села/селища, сакральні споруди мають менше обмежень та більше можливих комбінацій, здебільшого це споруди із малою та середньою місткістю, із базовим, розширеним чи максимальним функціонально-планувальним складом; враховуючи менше обмежень в розмірах ділянки, розповсюдження набули наступні об'ємно-просторові схеми: блоки довкола сакрального ядра, всі блоки окремо розташовані та павільйонний тип розташування корпусів по ділянці;

– в ландшафтно-рекреаційній структурі сакральні споруди також мають високу варіативність сценарності; малу, середню, велику або надвелику місткість; розширений та максимальний функціонально-планувальний склад; а також всі варіанти із окремим розташуванням різних блоків на ділянці.

МІСТОБУДІВНЕ РОЗМІЩЕННЯ	В ІСТОРИЧНОМУ ЯДРІ	В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЧАСТИНІ	НА ПЕРИФЕРІЇ	ПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА СЕЛИЩА	ЛАНДШАФТНО-РЕКРЕАЦІЙНА СТРУКТУРА
ПРИНЦИПОВА СХЕМА РОЗМІЩЕННЯ					
ПАРАМЕТР МІСТКОСТІ	МАЛИЙ СЕРЕДНІЙ	МАЛИЙ СЕРЕДНІЙ ВЕЛИКИЙ	МАЛИЙ СЕРЕДНІЙ ВЕЛИКИЙ НАДВЕЛИКИЙ	МАЛИЙ СЕРЕДНІЙ ВЕЛИКИЙ НАДВЕЛИКИЙ	МАЛИЙ СЕРЕДНІЙ ВЕЛИКИЙ НАДВЕЛИКИЙ
ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНИЙ СКЛАД	БАЗОВИЙ	БАЗОВИЙ РОЗРИШЕННИЙ	БАЗОВИЙ РОЗШИРЕННИЙ МАКСИМАЛЬНИЙ	БАЗОВИЙ РОЗШИРЕННИЙ МАКСИМАЛЬНИЙ	РОЗРИШЕННИЙ МАКСИМАЛЬНИЙ
ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВА СХЕМА	ВБУДОВАНИЙ БЛОКОВАНИЙ ВБУДОВАНО-ПРИБУДОВАНИЙ	ВБУДОВАНИЙ БЛОКОВАНИЙ ВБУДОВАНО-ПРИБУДОВАНИЙ ПАВІЛЬЙОННИЙ	ВБУДОВАНИЙ БЛОКОВАНИЙ ВСІ БЛОКИ ОКРЕМО РОЗТАШОВАНІ ПАВІЛЬЙОННИЙ	ВБУДОВАНИЙ БЛОКОВАНИЙ БЛОКИ ДОВКОЛА САКРАЛЬНОГО ЯДРА ВСІ БЛОКИ ОКРЕМО РОЗТАШОВАНІ ПАВІЛЬЙОННИЙ	БЛОКИ ДОВКОЛА САКРАЛЬНОГО ЯДРА ВСІ БЛОКИ ОКРЕМО РОЗТАШОВАНІ ПАВІЛЬЙОННИЙ
ВИДИ ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВИХ СХЕМ (КОМПАКТНА ТА РОЗ'ЄДНАНА)					
ВБУДОВАНИЙ	БЛОКОВАНИЙ	ВБУДОВАНО-ПРИБУДОВАНИЙ	БЛОКИ ДОВКОЛА САКРАЛЬНОГО ЯДРА	ВСІ БЛОКИ ОКРЕМО РОЗТАШОВАНІ	ПАВІЛЬЙОННИЙ
Умовні позначки до схеми: - найбільшвірогідний сценарій розміщення - меншвірогідний сценарій розміщення					

Рис. 5. Взаємозв'язок основних параметрів храмового комплексу із його містобудівною ситуацією. Джерело: розроблено автором.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на поглиблене вивчення кожного з типів розташування, визначення переваг, недоліків та надання пропозицій по вдосконаленню найбільш перспективних сценаріїв. Формування рекомендацій з питань організації рішень генерального плану, з врахуванням містобудівних особливостей.

Висновки. За останні, більше як 30 років, було зведено та запроєктовану значну кількість православних храмових споруд, враховуючи високу розгалуженість містобудівних параметрів, встановлено наступні основні

тенденції. Автор наголошує, що при формуванні нових районів обов'язковою складовою має бути заздалегідь передбачена ділянка під проєктування сакральної багатофункціональної установи. Останні тенденції показують надання переваги не храму, а саме храмовому комплексу, із застосуванням адаптивного прийому до архітектурно-планувальної організації. Такий комплекс має більш розширений та варіативний функціональний склад, що зможе забезпечити більше потреб мешканців, але храмовий комплекс потребує більшої ділянки із детальнішим сценарієм її використання, цю вимогу можна забезпечити передбачивши ділянку на стадії концепції.

Зміна соціально-демографічних потреб впливає на структуру храмового комплексу та потребує багатофункціональності, функціональної трансформації, приміщень багатоцільового використання із гнучким та адаптивним зонуванням. Існує необхідність корекції загальної концепції православної храмової споруди та введення таких понять, як: духовно-просвітницькі, культурно-дозвіллієві, сакрально-культурні, культурно-соціальні, сакрально-соціальні центри/комплекси та інші. Такий підхід слід застосовувати при проєктуванні православних комплексів у складі нових житлових комплексах, кварталах, районах, що може забезпечити один із головних факторів при виборі ділянки – перспективність ділянки до подальшої можливості розвитку території храмового комплексу.

Список джерел

1. Куцевич В.В. Еволюція храмобудування в поселеннях української діаспори. Науковий збірник «Українська академія мистецтва». Київ, 2013. № 21. С. 92.
2. Плахотная Н.А. Принципы формирования архитектуры православного приходского храма юго-западного региона Украины. дис. канд. арх.: 18.00.02, Одесса, 2005. с. 102-105.
3. Криворучко Ю.І. Феномен сакрального у розвитку міст та територій (на досвіді України). автореф. дис. доктора арх.: 18.00.01. Київ, 2018. 36 с.
4. Слепцов О.С. Архитектура православного храма: От замысла к воплощению. Киев: А + С, 2012. 164-403, 454-469 с.
5. Слепцов О.С. Храмы Украинской Православной церкви. Киев: Издательский дом А+С, 2009. С. 207-248.
6. Слепцов О.С. Архітектурне проєктування і реконструкція православних храмів Підручник для ВНЗ. Київ: А+С, 2014. 272 с.
7. Жовква О.І. Типологічні основи архітектурно-планувальної організації духовних навчальних закладів. автореф. дис. доктора арх.: 18.00.2, Київ, 2017. 27 с.
8. Водотика О.Ю. Архітектура православних храмів України: історія та сучасність: монографія. Київ: СПД Коляда О.П. 2006. С. 35.
9. Голубчак К.Т. Архітектурно-планувальна організація духовно-реколекційних центрів української греко-католицької церкви. дис. канд. арх.: 18.00.02, Львів, 2018. 259 с.
10. Ліпуга Р.Н. Архитектурно-планировочная организация православных храмов юго-восточной Украины с учетом их исторического развития. дис. канд. арх.: 05.23.21, Макеевка, 2015. 231 с.
11. Міщенко О. В Сакральний ландшафт: зміст і функції. Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. № 1(70). С. 84.

12. Merzhievskaya N., Dunaevskiy E., Havriushyn V. Analysis of the sacral-turistic potential of south Ukraine. Збірник наукових праць «Проблеми теорії та історії архітектури України». Одеса: ОДАБА, 2021. № 21. с.142-151.
13. Дунаєвський Є.Ю. Символ, як семантична одиниця в архітектурно-просторовій структурі сакральних комплексів (на прикладі символічного тлумачення Чотирнадцяти Станцій Ісуса Христа). Збірник наукових праць «Проблеми теорії та історії архітектури України». Одеса: ОДАБА, 2021. № 21. С.125—141.
14. Дунаєвський Є.Ю. Еволюція архітектури православних храмів і комплексів в період незалежності України. дис. канд. арх.: 18.00.01, Одеса, 2023. 353 с.
15. Internet archive. Храм дружин-мироносиць. Доступно: <<https://web.archive.org/web/20170322111429/http://www.segodnya.ua/regions/kharkov/khram-zhen-mironocits-prikroet-parkovku.html>> [Дата звернення 05 Вересень 2024].
16. Хмарочос. Проєкт житлового кварталу з собором від Aranchii Architects переміг на конкурсі в Рівному. Доступно: <<https://hmarochos.kiev.ua/2023/05/29/proyekt-zhytlovogo-kvartalu-z-soborom-vid-aranchii-architects-peremig-na-konkursi-v-rivnomu/>> [Дата звернення 19 Жовтень 2024].
17. Всеукраїнський відкритий архітектурний конкурс на кращу концептуальну проєктну пропозицію забудови житлового кварталу і храмового Собору святого великомученика Георгія Переможця у місті Рівне. <<https://konkurs.rivne.ua/>> [Дата звернення 19 Жовтень 2024].
18. Архітектура і структура. *Серія: Сакральна архітектура*. гл. редактор Єрофалов Б. Київ: А + С, Вип. 2-3, 2009. С. 42-53.
19. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: монографія, Т. 2. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 503 с.

PhD, Associate Professor **Dunaevskiy Yevhen**,
Department of Architecture of Buildings and Structures,
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture

URBAN PLANNING FEATURES OF THE LOCATION OF ORTHODOX CHURCHES AND COMPLEXES IN THE STRUCTURE OF CITIES AND TOWNS IN THE CONTEXT OF MODERNITY

This research reveals the urban planning features of the location of Orthodox churches and complexes in the structure of settlements and cities. The importance of the urban planning factor, which affects the architectural and planning organization, functional composition of the object and the adjacent site, artistic and stylistic solutions, engineering and design features, and others, was formed. Based on the analysis of the studied sacred objects built throughout Ukraine, the main classification of the location of Orthodox churches and complexes in the structure of the city (in the historical core of the city, on the periphery of the city, and in the central part of the city) and the location in the structure of the village (in the landscape and recreational zone, in the planning structure of the village) was formed. Out of the forty-eight location scenarios identified, nine were the most common.

The article highlights a number of aspects that should be taken into account when choosing a territory for the construction of a temple complex. The conclusions to the article identify trends and promising directions for the development of aspects of the urban planning location of temple buildings and complexes in the structure of the village and city.

In his conclusions, the author emphasizes the need to lay out places for the design of sacred objects at the conceptual stage in order to provide comfortable conditions in the context of the site. Another important outcome is the need to change the functional concept of the Orthodox church complex, which should be focused on multifunctionality, placement of multipurpose premises, zoning and transformation of space, and the formation of the most adaptive functional scheme that will provide most important social, spiritual, and cultural functions.

Keywords: Orthodox architecture; location trends; classification of sacred objects; functional composition of the territory.

REFERENCES

1. Kutsevych V.V. Evolyutsiya khramobuduvannya v poselennyakh ukrayins'koyi diaspori. Naukovyy zbirnyk «Ukrayins'ka akademiya mystetstva». Kyiv, 2013. № 21. S. 92. {in Ukrainian}
2. Plakhotnaya N.A. Printsipy formirovaniya arkhitektury pravoslavnogo prikhodskogo khrama yugo-zapadnogo regiona Ukrainy. dis. kand. arkh.: 18.00.02, Odessa, 2005. s. 102-105. {in Russian}
3. Kryvoruchko YU.I. Fenomen sakral'noho u rozvytku mist ta terytoriy (na dosvidi Ukrayiny). avtoref. dys. doktora arkh.: 18.00.01. Kyiv, 2018. 36 s. {in Ukrainian}
4. Slepcev O.S. Arhitektura pravoslavnogo hrama: Ot zamysla k voplošeniû. Kiev: A + S, 2012. 164-403, 454-469 s. {in Russian}
5. Slyeptsov O.S. Khramy Ukrainskoy Pravoslavnoy tserkvi. Kiyev: Izdatel'skiy dom A+S, 2009. S. 207-248. {in Russian}
6. Slyeptsov O.S. Arkhitekturne proyektuvannya i rekonstruktsiya pravoslavnykh khramiv Pidruchnyk dlya VNZ. Kyiv: A+S, 2014. 272 s. {in Ukrainian}
7. Zhovkva O.I. Typolohichni osnovy arkhitekturno-planuval'noyi orhanizatsiyi dukhovnykh navchal'nykh zakladiv. avtoref. dys. doktora arkh.: 18.00.2, Kyiv, 2017. 27 s. {in Ukrainian}
8. Vodotyka O.YU. Arkhitektura pravoslavnykh khramiv Ukrayiny: istoriya ta suchasnist': monohrafiya. Kyiv: SPD Kolyada O.P. 2006. S. 35. {in Ukrainian}
9. Holubchak K.T. Arkhitekturno-planuval'na orhanizatsiya dukhovno-rekolektsiynykh tsentriv ukrayins'koyi hreko-katolyts'koyi tserkvy. dys. kand. arkh.: 18.00.02, L'viv, 2018. 259 s. {in Ukrainian}

10. Lípuga R.N. Arkhitekturno-planirovochnaya organizatsiya pravoslavnykh khramov yugo-vostochnoy Ukrainy s uchetom ikh istoricheskogo razvitiya. dis. kand. arkh.: 05.23.21, Makeyevka, 2015. 231 s. {in Russian}
11. Mishchenko O.V Sakral'nyy landshaft: zmist i funktsiyi. Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenko. Kyiv, 2018. № 1(70). S. 84. {in Ukrainian}
12. Merzhievskay N., Dunaevskiy E., Havriushyn V. Analysis of the sacral-turistic potential of south Ukraine. Zbirnyk naukovykh prats' «Problemy teorii ta istoriyi arkhitektury Ukrayiny». Odesa: ODABA, 2021. № 21. s.142-151. {in English}
13. Dunaevskiy E.YU. Symvol, yak semantychna odyntysya v arkhitekturno-prostoroviy strukturi sakral'nykh kompleksiv (na prykladi symvolichnoho tлумachennya Chotyrynadtsyaty Stantsiy Isusa Khrysta). Zbirnyk naukovykh prats' «Problemy teorii ta istoriyi arkhitektury Ukrayiny». Odesa: ODABA, 2021. № 21. S.125—141. {in Ukrainian}
14. Dunaevskiy E.YU. Evolyutsiya arkhitektury pravoslavnykh khramiv i kompleksiv v period nezalezhnosti Ukrayiny. dys. kand. arkh.: 18.00.01, Odesa, 2023. 353 s. {in Ukrainian}
15. Internet archive. Khram družhyn-myronosyt'. Dostupno: <<https://web.archive.org/web/20170322111429/http://www.segodnya.ua/regions/kharkov/khram-zhen-mironocits-prikroet-parkovku.html>> [Data zvernennya 05 Veresen' 2024]. {in Ukrainian}
16. Khmarochos. Proyeckt zhytlovoho kvartalu z soborom vid Aranchii Architects peremih na konkursi v Rivnomu. Dostupno: <<https://hmarochos.kiev.ua/2023/05/29/proyeckt-zhytlovogo-kvartalu-z-soborom-vid-aranchii-architects-peremig-na-konkursi-v-rivnomu/>> [Data zvernennya 19 Zhovten' 2024]. {in Ukrainian}
17. Vseukrayins'kyi vidkrytyy arkhitekturnyy konkurs na krashchu kontseptual'nu proyecktnu propozytsiyu zabudovy zhytlovoho kvartalu i khramovoho Soboru svyatoho velykomuchenika Heorhiya Peremozhtsya u misti Rivne. Dostupno: <<https://konkurs.rivne.ua/>> [Data zvernennya 19 Zhovten' 2024]. {in Ukrainian}
18. Arkhitektura i struktura. Seriya: Sakral'na arkhitektura. hl. redaktor Yerofalov B. Kyiv: A + S, Vyp. 2-3, 2009. S. 42-53. {in Ukrainian}
19. Hrodzys'kyi M. D. Piznannya landshaftu: mistse i prostir: monohrafiya, T. 2. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyyivs'kyi universytet», 2005. 503 s. {in Ukrainian}